

دوبینک فوری شب امتحان

خلاصه فشرده برای مرور سریع ❄️

دین و زندگی دوازدهم (مشترک)

درس یک: هستی بخش

- اندیشه مانند بذری است که در ذهن جوانه می‌زند و در دل و قلب ریشه می‌دواند.
- اندیشه برای آدمی ثمراتی دارد از جمله آن‌که:
- ۱- بهار جوانی را بر طراوت و زیبا می‌سازد، ۲- اندیشه‌ها را شکوفا می‌کند و ۳- امید به آینده‌ای زیباتر را نوید می‌بخشد. ۴- علاوه بر آن می‌تواند برترین عبادت‌ها باشد.

اندیشیدن دربارهٔ خداوند
پیامبر اکرم (ص):
«أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَفِي قُدْرَتِهِ»
ترجمه: برترین عبادت، اندیشیدن مداوم دربارهٔ خدا و قدرت اوست.

پیام: ۱- اندیشه، برترین عبادت‌هاست ۲- اهمیت استمرار و تفکر در مورد صفات الهی

نیازمندی جهان به خدا در پیدایش

- ما براساس فطرت خویش:
 - خدا را می‌یابیم.
 - حضورش را درک می‌کنیم.
 - در جهانی زندگی می‌کنیم که آفریننده‌ای حکیم آن را هدایت و پشتیبانی می‌کند و به موجودات مدد می‌رساند.
 - با وجود این شناخت اولیه، قرآن کریم ما را به معرفت عمیق‌تر دربارهٔ خداوند فرا می‌خواند و راه‌های گوناگونی را برای درک وجود او و نیز شناخت صفات و افعال او به ما نشان می‌دهد.

استدلال در مورد نیازمندی جهان به خداوند در پیدایش

- **مقدمهٔ اول:** اگر به خود یا اشیای پیرامونمان نظر کنیم، همهٔ موجودات را پدیده‌هایی می‌یابیم که وجود و هستی‌شان از خودشان نیست.
- **مقدمهٔ دوم:** پدیده‌ها، که وجودشان از خودشان نیست، برای موجود شدن نیازمند به پدیدآورنده‌ای هستند که خودش پدیده نباشد، بلکه وجودش از خودش باشد.
- **نتیجه‌گیری:** ما و همهٔ پدیده‌های جهان، در پدید آمدن و هست شدن خود به آفریننده‌ای نیازمندیم که خودش پدیده نباشد و سرچشمهٔ هستی باشد. این موجود برتر و متعالی «خدا» نامیده می‌شود.

نیازمندی جهان به خدا در بقا
با یک مثال و سؤال از مسجد گوهرشاد مطلب رو آغاز می‌کنیم.

این مسجد باشکوه همچنان باقی است. اما از معمار و بنا و کارگرانی که آن را با عشق و هنر بنا کرده‌اند خبری نیست. آیا رابطهٔ خدا با جهان نیز مانند رابطهٔ بنا با مسجد است؟ خیر! تفاوت بنیادین میان این دو رابطه وجود دارد: مسجد از مصالحی ساخته شده که این مصالح را انسان به‌وجود نیاورده هر یک از این مصالح نیز خواصی دارند که بنا آن را ایجاد نمی‌کند. بنا نه اجزای ساختمان را پدید آورده و نه خواص آن اجزا را کار بنا فقط جابه‌جا کردن مواد و چینش آن‌ها است. اما خداوند خالق سنگ، سیمان، گچ، و حتی خود بناست و وجود مصالح و خواص آن‌ها وابسته به خداست.

• رابطهٔ خداوند با جهان شبیه:

- رابطهٔ مولد برق با جریان برق است.
- موجودات پس از پیدایش نیز همچنان مانند لحظهٔ نخست خلق شدن به خداوند نیازمند هستند.
- از این‌رو دائماً با زبان حال، به پیشگاه الهی عرض نیاز می‌کنند.

آیه‌شناسی
يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ
ترجمه: ای مردم شما به خداوند نیازمند هستید و خداست که [تنها] بی‌نیاز ستوده است.

پیام: ۱- نیازمندی مخلوقات به خدا در پیدایش و بقا ۲- موجودات در ذات خود نیازمند خداوند هستند.

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ
ترجمه: هر آنچه در آسمان‌ها و زمین است پیوسته از او درخواست می‌کند. او همواره دست‌اندرکار امری است.

پیام: نیازمندی مخلوقات به خدا در بقا

رابطه معرفت به خداوند و درک نیازمندی به او

افزایش خودشناسی ← درک بیشتر فقر و نیاز ← افزایش، بندگی (عبودیت)

حدیث‌شناسی

پیامبر اکرم (ص):

«اللَّهُمَّ لَا تَكُنْ لِي نَفْسِي طَرْفَةً عَيْنٍ أَبَدًا»

ترجمه: خدایا هیچ‌گاه مرا چشم به هم زدنی به خودم وامگذار.

پیام: آگاهی سرچشمه بندگی است و افزایش خودشناسی موجب درک بیشتر فقر و نیازمندی به خدا است.

ترسیم رابطه خداوند، جهان هستی و معرفت عمیق به خدا

خداوند نور هستی است، یعنی تمام موجودات، «وجود» خود را از او می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصه هستی می‌گذارند و وجودشان به او وابسته است.

هر چیزی در این جهان بیانگر وجود خالق و آیه‌ای از آیات الهی (نه نوری از انوار الهی) محسوب می‌شود. هر موجودی در حد خودش تجلی بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است.

آیه‌شناسی

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

ترجمه: خداوند نور آسمان‌ها و زمین است.

پیام: همه مخلوقات به خداوند نیازمندند و تجلی‌بخش وجود او هستند. فقط خداوند، نور است پس ما نور نیستیم و تابش و آیه و نشانه او هستیم.
شعر مرتبط:

به هر چیزی که دید، اول خدا دید
نشان از قامت رعنا تو بی‌نم

دلی کز معرفت نور و صفا دید
به هر جا بنگرم کوه و در و دشت

حدیث‌شناسی

امیرالمؤمنین علی (ع):

«مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَرَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ وَبَعْدَهُ وَمَعَهُ»

ترجمه:

هیچ چیزی را ندیدم مگر اینکه خداوند را قبل و بعد از آن دیدم.

پیام: خداوند نور هستی است، هر یک از مخلوقات تجلی خداوند و آیه‌ای از آیات الهی است.

نکته

معرفت عمیق و والا: اینکه انسان بتواند با هر چیزی خدا را ببیند.

توانایی انسان در شناخت چیستی و ذات خداوند

خداوند نامحدود است و ذهن ما گنجایش درک ذات و چیستی او را ندارد؛ لازمه شناخت (معلول) هر چیزی احاطه و دسترسی به آن (علت) است.

حدیث‌شناسی

پیامبر اکرم (ص):

«تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ»

ترجمه: در همه چیز تفکر کنید ولی در ذات خداوند تفکر نکنید.

پیام: ممنوعیت تفکر در چیستی و ذات خداوند به دلیل محدودیت توانایی تفکر انسان

درس دوم: یگانگی بی‌همتا

مهم‌ترین اعتقاد دینی ← توحید و یکتاپرستی {اسلام: دین توحید - قرآن: کتاب توحید} در اسلام بدون اعتقاد به توحید، هیچ اعتقاد دیگری معنا ندارد.
 ← توحید: سرلوحه دعوت همه پیامبران بوده.

توحید و برخی مراتب آن

به جدول زیر توجه کنید:

مرتبه توحید	شرح مرتبه	آیه مرتبط
اصل توحید	اعتقاد به خدای یگانه و اینکه او بی‌همتاست و شریکی ندارد.	(قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ...)
توحید در خالقیت	خداوند تنها مبدأ و خالق جهان است و در کار آفرینش شریک و همتایی ندارد.	(اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ...)
توحید در مالکیت	جهان تنها از آن خداوند است، پس تنها مالک آن نیز هست.	(وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ)
توحید در ولایت	تنها خداوند صاحب اختیار جهان است و حق تصرف و تغییر و سرپرستی و فرمانروایی دارد.	(مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا)
توحید در ربوبیت	او به‌تنهایی اقدام به تدبیر و پرورش جهان، اداره کردن هستی و... می‌نماید.	(قُلْ أَعْبُدُوا اللَّهَ أُمَّةً مَوْحَدَةً لَّهُ دِينُ الْحَقِّ وَالْحَقُّ بِنُورٍ مِمَّنْ شَاءَ اللَّهُ وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ...)

شُرک و مراتب آن

به جدول زیر توجه کنید:

مرتبه شرک	شرح مرتبه	آیه مرتبط
اصل شرک	اعتقاد به اینکه خداوند دارای شریک است.	-
شرک در خالقیت	اعتقاد به دخالت دیگران در آفرینش جهان هستی	(شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ)
شرک در مالکیت	اعتقاد به اینکه علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگران هم مالک بخشی از جهان هستند.	-
شرک در ولایت	اعتقاد به اینکه علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگرانی نیز هستند که سرپرستی جهان را بر عهده دارند و خودشان حق تصرف در جهان را دارند.	(وَلَا يَفْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا)
شرک در ربوبیت	اعتقاد به اینکه علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگرانی نیز هستند که صاحب اختیار جهان‌اند و تدبیر امور موجودات را بر عهده دارند.	-

مرز میان توحید و شرک

اولاً: خداوند رابطه علیت را میان پدیده‌های جهان حاکم کرده است.

ثانیاً: همان‌گونه که درخواست از پزشک برای درمان بیمار با توحید منافاتی ندارد، درخواست از اولیای الهی برای شفای بیماران نیز منافاتی با توحید ندارد.

جریان تکفیری‌ها و عقاید آن‌ها

بیشترین ضربه به اسلام را وارد کردند.

با توسل به اهل بیت مخالفانند و این کار را شرک می‌دانند و هر کس این‌گونه باشد را کافر می‌دانند.

درس سوم: توحید و سبک زندگی

سبک‌های زندگی مختلف

امروزه در بازار سبک زندگی، سبک‌های گوناگونی از زیستن تبلیغ می‌شود.

- ما باید از میان آن‌ها بهترین را انتخاب کنیم.
- باید این انتخاب مهم بر اساس فکر و به‌دور از احساسات باشد و دلیلی محکم و عقل‌پسند از آن حمایت کند.
- هر سبکی از زندگی ریشه در اندیشه‌های خاصی داشته و از جهان‌بینی ویژه‌ای سرچشمه می‌گیرد.
- شناخت آن ریشه‌ها کمک فراوانی به تصمیم‌گیری درست ما خواهد کرد.
- زندگی توحیدی نیز شیوه‌ای از زندگی است که ریشه در جهان‌بینی توحیدی دارد.
- بر آستان جانان گر سر توان نهادن / گلبانگ سربلندی بر آسمان توان زد

بازتاب توحید در زندگی

- انسانی که خداوند را به‌عنوان تنها خالق جهان پذیرفته و ایمان دارد که او پروردگار هستی است:
- رفتاری متناسب با این اعتقاد خواهد داشت و جهت زندگی خود را خدا قرار خواهد داد.
- چنین انسانی در مسیر توحید عملی قرار خواهد گرفت.
- مفهوم توحید عملی: توحید عملی همان بازتاب و معلول توحید در خالقیت و مالکیت و ولایت و ربوبیت در زندگی فرد است.

آیه‌شناسی

(إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ)

ترجمه: همانا خداوند پروردگار من و پروردگار شماست؛ پس او را بندگی کنید [که] این راه راست [و درست] است.

پیام: توحید عملی، نتیجه توحید در ربوبیت است.

- کسی که بنده خداست و او را می‌پرستد، در برابر او خاضع و خاشع است، از او اطاعت می‌نماید و جهت زندگی خود را خدا قرار می‌دهد. چنین انسانی در مسیر توحید عملی حرکت کرده است.

بعد فردی توحید عملی و ثمرات آن

اطاعت از خداوند و قرار دادن تمایلات درونی و تصمیم‌ها و فعالیت‌های خود در جهت خواست و رضایت الهی، برخوردار از شخصیتی ثابت و پایدار و آرامش روحی، صبوری و استواری در برابر سختی‌ها و مشکلات را در پی دارد.

• ویژگی‌های موحد واقعی:

- همواره انسانی امیدوار است.
- در مقابل سختی‌ها و مشکلات، صبور و استوار است و آن‌ها را زمینه موفقیت‌های آینده‌اش قرار می‌دهد.
- باور دارد که دشواری‌های زندگی نشانه بی‌مهری خداوند نیست، بلکه بستری برای رشد و شکوفایی اوست.
- زندگی خود را براساس رضایت خداوند تنظیم کرده و پیرو فرمان‌های اوست.
- شخصیتی ثابت و پایدار دارد و برخوردار از آرامش روحی است.
- موجودات جهان را مخلوق خدا می‌بیند و می‌داند که خداوند او را در برابرشان مسئول قرار داده است.

شرک عملی و آثار آن

شرک عملی در بعد فردی: تبعیت از هوای نفس یا طاغوت و بردگی جدید در عصر حاضر است.

آیه‌شناسی

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلٌ أَقَانَتْ

ترجمه: آیا دیدی آن کسی را که هوای نفس خود را معبود خود گرفت، آیا تو ضامن او می‌باشی او به دفاع از او برمی‌خیزی؟

پیام: کسانی که هوای نفس خود را معبود خود قرار دهند وارد شرک عملی شده‌اند.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَ إِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ

ترجمه: از مردم کسی هست که خدا را بر یک جانب و کناره‌ای [تنها به زبان و هنگام وسعت و آسودگی] عبادت و بندگی می‌کند. پس اگر خیری به او رسد، دلش به آن آرام می‌گیرد.

پیام: پرستش خدا از روی تردید، بیانگر کسانی است که خداوند را به‌صورت مقطعی و سطحی می‌پرستند.

بعد اجتماعی توحید عملی و ثمرات آن

قرار گرفتن همه نهادها و ارکان یک جامعه یا نظام اجتماعی در جهت خداوند و اطاعت همه‌جانبه از او.

آیه‌شناسی

یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی و عدوکم اولیاء

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده‌اید، دشمن من و دشمن خودتان را دوست نگیرید.

پیام: نفی شرک عملی در بعد اجتماعی، دلیل نهی دوستی با دشمنان خدا که ایشان است.

رابطه میان بعد فردی و اجتماعی توحید

ارتباط دوسویه توحید فردی و اجتماعی:

هر قدر که مردم یک جامعه به سوی توحید حرکت کنند، ارکان جامعه نیز بیشتر رنگ توحیدی به خود می‌گیرند.

هر قدر نهادهای اجتماعی در خدمت اجرای قوانین الهی باشد، زمینه برای رشد انسان‌ها و حرکت به سوی خداوند و زندگی موحدانه آسان‌تر می‌گردد.

اگر همه فقط خواسته‌ها و تمایلات دنیوی خود را دنبال کنند و تنها منافع خود را محور فعالیت اجتماعی قرار دهند و اهل ایثار و تعاون و خیر رساندن به دیگران نباشند: ۱- تفرقه و تضاد جامعه را فرا می‌گیرد. ۲- امکان رشد و تعالی از بین می‌رود. ۳- روز به روز انسان‌های ستمگر قدرت بیشتری پیدا می‌کنند و دیگران را در خدمت امیال خود به کار می‌گیرند.

توحید و شرک در جهان امروز

۱- برخی انسان‌ها خود را مالک و ولی و پرورش‌دهنده (رب) جهان می‌پندارند، بدون توجه به نظر و رأی مالک حقیقی جهان یعنی خدا.

۲- برخی انسان‌ها چنان سرگرم امور دنیوی شده‌اند که خود و خدا را فراموش کرده‌اند.

درس چهارم: فقط برای تو

اخلاص در بندگی

بگو همانا نماز و عبادت‌هایم و زندگی و مرگم فقط برای خداست که پروردگار جهانیان است.

آیه‌شناسی

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ نَفْسِكُمْ...

ترجمه: به بندگانت بگو شما را فقط یک موعظه می‌کنم، این‌که به صورت گروهی و فردی برای خدا قیام کنید.

پیام: اخلاص در بندگی، قیام انسان و کارهای او باید فقط برای خدا باشد. (حسن فعلی و فاعلی)

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

ترجمه: ای فرزندان آدم، آیا از شما پیمان نگرفته بودم که شیطان را نپرستید که او دشمن آشکار شماست؟ و اینکه مرا بپرستید که این راه مستقیم است؟

پیام: اخلاص در بندگی / بند اول عهدنامه: رهایی از بندگی شیطان / بند دوم عهدنامه: پرستش خدای متعال

حدیث‌شناسی

پیامبر اکرم (ص):

«راهیابی شرک به دل انسان از راه رفتن مورچه‌ای سیاه در دل شب تاریک بر تخته‌سنگی سیاه پنهان‌تر است.»

پیام: اخلاص، معیار درجه‌بندی انسان‌ها است.

شعر مرتبط: پاسبان حرم دل شده‌ام شب همه شب / تا در این پرده جز اندیشه او نگذارم

نکته:

اخلاص در کاربرد دینی: اینکه شخص اندیشه و دل خود را جایگاه خدا کند و عملش را فقط برای رضای خداوند (حسن فاعلی) و همان‌گونه که او دستور داده است (حسن فعلی) عمل کند.

حسن فعلی و فاعلی و مصادیق آن

هر عملی از دو جزء تشکیل شده است:

۱- حسن فاعلی: نیت که به آن هدف یا قصد نیز می‌گوییم. روح عمل مقدم بر حسن فعلی است.

۲- حسن فعلی: شکل و ظاهر عمل است. بدن، کالبد و جسم عمل، مؤخر از حسن فاعلی است.

 حدیث‌شناسی

پیامبر اکرم (ص):

«نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ حَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ»

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ»

ترجمه:

- نیت مؤمن از عمل او برتر است.
- همانا اعمال انسان وابسته به نیت‌های اوست.

امیرالمؤمنین علی (ع):

«فَاعِلُ الْخَيْرِ حَيْرٌ مِنْهُ وَ فَاعِلُ الشَّرِّ بَشَرٌ مِنْهُ»

ترجمه: انجام‌دهنده کار نیک از آن کار، بهتر است و انجام‌دهنده کار شر از آن شر، بدتر است.

پیام‌ها: این احادیث همگی بر برتری حسن فاعلی یا نیت تأکید دارند.

 راه‌های تقویت اخلاص

۱- افزایش معرفت نسبت به خداوند

- افزایش معرفت به خدا (خداشناسی) ← افزایش ایمان به خدا ← افزایش اخلاص
- آفرینش همه تنبیه خداوند دل است / دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
- این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود / هر که فکرت نکند نقش بود بر دیوار
- مهر رخسار تو می‌تابد ز ذرات جهان / هر دو عالم پُر ز نور و دیده نابینا، چه سود

۲- راز و نیاز با خداوند و کمک خواستن از او

نتیجه عرض نیاز به پیشگاه خداوند و یاری جستن از او: ۱- کاهش غفلت از خداوند ۲- تقویت محبت خداوند در قلب ۳- بهره‌مندی انسان از کمک‌های الهی

 حدیث‌شناسی

پیامبر اکرم (ص):

«تمام اخلاص در دوری از گناه جمع شده است.»

«خداوند بدان جهت روزه را واجب کرد (علت) تا اخلاص مردم را بیازماید. (معلول)

پیام: این احادیث به دوری از گناهان و انجام واجبات اشاره دارد.

 میوه‌های درخت اخلاص

۱- دستیابی به درجاتی از حکمت

حکمت: همان علم محکم و استوار و به دور از خطا است.

 حدیث‌شناسی

پیامبر اکرم (ص):

«هر کس چهل روز کارهای خود را خالصانه برای خدا انجام دهد، چشمه‌های حکمت و معرفت از دل و زبانش جاری خواهد شد.»

پیام: انجام کارها به صورت مخلصانه، جاری شدن حکمت بر دل و زبان را در پی خواهد داشت.

۲- نفوذناپذیری در برابر وسوسه‌های شیطان: برو این دام بر مرغی دگر نه / که عنقا را بلند است آشیانه

۳- دریافت پادشاهی و صف‌ناشدنی

امیر مؤمنان علی (ع): «خداوند، نهایت آرزوی عارفان، دوست دل‌های صادقان، ولی مؤمنان و معبود عالمیان است.»

اختیار: توانایی بر انجام یک کار و یا ترک آن است، اختیار، یک حقیقت وجدانی و مشهود است.

شواهد اختیار در وجود انسان

دلایل و شواهد اختیار

- تفکر و تصمیم:
 - اندیشیدن - تردید - سنجیدن / شعر: اینکه فردا این کنم یا آن کنم.
 - احساس رضایت یا پشیمانی:
 - نتیجه اراده و تصمیم‌گیری / شعر: گر نبودی اختیار این شرم چیست.
 - مسئولیت‌پذیری:
 - مسئول کارها و آثار و عواقب عمل خود، جبران زیان عهدها و پیمان‌ها / شعر: هیچ گویی سنگ را فردا بیا.

آیه‌شناسی

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

ترجمه: ما راه را به او نشان دادیم، یا سپاس‌گزار خواهد بود یا ناسپاس.

پیام: اختیار انسان در پذیرش و رد هدایت الهی، تفکر و تصمیم از نشانه‌های اختیار است.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أُنْصِرْ فَلِنُفْسِهِ وَ مَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا

ترجمه: به‌راستی که دلایل روشن از جانب پروردگارتان به‌سوی شما آمد، پس هر کس که بینا گشت، به سود خود اوست و هر کس کوردل گردد، به‌زیان خود اوست.

پیام: انسان در انتخاب هدایت الهی مختار است.

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ

ترجمه: این عقوبت به‌خاطر کردار پیشین شماست.

پیام: بهره‌مندی انسان از اختیار مسئولیت‌پذیری یکی از نشانه‌های اختیار

قانون‌مندی جهان و قضا و قدر الهی

قانون‌مندی جهان، زمینه‌ساز شکوفایی اختیار است.

قضا، مقتضیات	قدر، تقدیر، مقدرات
به انجام رساندن، پایان دادن، حکم کردن و حتمیت بخشیدن	اندازه، اندازه گرفتن
اجرا شدن و انجام ویژگی	ویژگی‌های ذاتی و ثابت هر موجود مانند رفع تشنگی و مایع بودن آب
خلق موجودات و به‌وجود آوردن آنان	اندازه، محدوده ویژگی، موقعیت مکانی و زمانی موجودات
منشأ: فرمان و حکم و قدرت و اراده الهی	منشأ: علم و حکمت الهی
اجرا و پیاده کردن نقشه جهان	نقشه جهان با همه ریزه‌کاری‌ها و ویژگی‌ها و قانون‌هایش
بهره‌گیری انسان از اختیار	اختیار انسان

نکته:

ساده‌ترین و آشکارترین تقدیرها: تعیین طول، عرض، حجم، مکان و زمان یک موجود

علل طولی و عرضی رابطه اختیار انسان با اراده خداوند

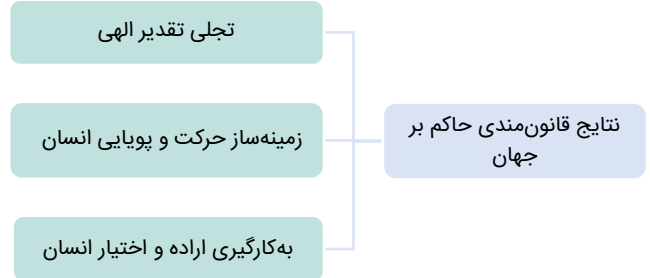
به جدول زیر توجه کنید:

مثال	ویژگی‌ها	علل عرضی
<p>مثال ۱: برای رویش گل، مجموعه‌ای از باغبان، خاک، آب، نور و حرارت دست به دست هم می‌دهند و با مشارکت یکدیگر گل را پدید می‌آورند. (در این مثال علت‌ها در عرض هم قرار دارند، یعنی در یک ردیف هستند)</p> <p>مثال ۲: دو نفر با هم دسته‌های یک گلدان بزرگ را می‌گیرند و جابه‌جا می‌کنند، هر کدام از این دو نفر نیروی خاصی را وارد می‌کند که باعث جابه‌جایی گلدان می‌شود.</p>	<p>۱- در پیدایش هر پدیده ممکن است چند عامل به صورت مجموعه با همکاری یکدیگر مشارکت کنند. ← یعنی دو یا چند عامل دست به دست هم داده و با مشارکت یکدیگر، یک امر را پدید می‌آورند.</p> <p>۲- هر یک از عوامل و عناصر، اثر خاصی را، مستقل از دیگری اعمال می‌کند تا نتیجه حاصل شود.</p> <p>۳- هر عامل به طور مستقیم نقش خاصی را بر عهده دارد که با نقش دیگری متفاوت است.</p> <p>۴- هر عامل به تنهایی نمی‌تواند امر مورد نظر خود را به انجام برساند.</p>	<p>علل عرضی</p>
مثال	ویژگی‌ها	علل طولی
<p>مثال: به هنگام نوشتن، چند عامل، در طول هم، در انجام این کار دخالت دارند: ۱- نفس یا روح که اراده نوشتن می‌کند. ۲- ساختار عصبی بدن که با اراده نفس، موجب حرکت دستمان می‌شود. ۳- دست که قلم را به حرکت در می‌آورد. ۴- قلم که با حرکت خود روی صفحه، جملات را می‌نگارد.</p>	<p>گاهی تأثیر چند عامل در پیدایش یک پدیده این گونه است که: ۱- یک عامل در عامل دوم اثر می‌گذارد و آن عامل دوم در عامل سوم تأثیر می‌کند تا اثر عامل اول را به معلول منتقل کند. ۲- در علل طولی می‌توان کار (معلول) را به هر یک از عوامل نسبت داد. ۳- هر عاملی به ترتیب علت بودن خود را از عامل بالاتر می‌گیرد.</p>	<p>علل طولی</p>

نکته اراده انسان در طول اراده الهی است.

درس ششم: سنت‌های خداوند در زندگی

بر اساس تقدیر الهی ر جهان خلقت قانون‌مند است ← این قانون‌مندی اختصاص به پدیده‌های طبیعی ندارد و زندگی فردی و اجتماعی انسان را دربر می‌گیرد. این قوانین سنت الهی نام دارد.

• شناخت دو نوع قوانین:

۱- قوانین جهان خلقت:

- از طریق علوم مانند ریاضی فیزیک:
- سبب آشنایی با نشانه‌های الهی
- سبب بهره گرفتن از طبیعت

۲- قوانین حاکم بر زندگی انسان‌ها:

- موجب نگرش صحیح ما نسبت به تلخی‌ها و شیرینی‌ها، موفقیت‌ها و شکست‌ها، بیماری و سلامت و به‌طور کلی همه حوادث زندگی می‌شود.
- دیدگاه ما را نسبت به وقایع و حوادث جهان از دیگران متمایز می‌سازد.
- در روابط ما با خدا با خود یا دیگران تأثیر بسزایی دارد.

سنت‌های الهی

سنت ابتلاء: قرار دادن فرد در شرایط و موقعیتی که صفات درونی خود را بروز دهد. درستی یا نادرستی آنچه را که ادعا کرده مشخص سازد.
تفاوت میان امتحان الهی و امتحان بشری
 هدف از امتحان بشری: آگاهی و باخبر شدن از درون افراد!
 هدف از امتحان الهی: رشد دادن و به ظهور رساندن استعدادها و نشان دادن تمایلات درونی افراد است.

آیه‌شناسی

كَلْ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَ نَبَلُوكُمْ بِالْسَّرِّ وَالْخَيْرِ فِئْتَةً وَ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ
ترجمه: هر کس طعم مرگ را می‌چشد و قطعاً ما شما را با شر و خیر می‌آزماییم و به‌سوی ما بازگردانده می‌شوید.
پیام: سنت ابتلاء، یکی از عام‌ترین سنت‌هاست.

ابتلاء خاص (ویژه مؤمنان)

موفقیت در هر مرحله‌ای از امتحان الهی ← ورود فرد به مرحله‌ای برتر و روبه‌رو شدن با امتحان‌های جدیدتر

حدیث‌شناسی

امام صادق (ع):
 «انما المؤمنُ بِمَنْزِلَةِ كِفَّةِ الْمِيزَانِ كُلَّمَا زِيدَ فِي إِيمَانِهِ زِيدَ فِي بَلَائِهِ»
ترجمه: به‌راستی که مؤمن به‌منزله کفه ترازو است. هر اندازه ایمانش افزوده شود، امتحانش نیز سنگین‌تر می‌شود.
پیام: سنت ابتلاء خاص مؤمنان - رابطه مراتب ایمان و امتحان، سنت مخصوص مدعیان ایمان

آیه‌شناسی

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَلُونَ
ترجمه: آیا مردم گمان کردند رها می‌شوند همین که بگویند ایمان آوردیم و آزمایش نمی‌شوند؟
پیام: سنت ابتلاء خاص افرادی که مدعی ایمان هستند.

سنت امداد عام الهی

هر انسانی می‌تواند از امکاناتی که خدا در اختیارش قرار داده استفاده کند تا در همان مسیری که انتخاب کرده است به پیش رود و باطن خود را آشکار کند. خداوند در قرآن می‌فرماید: «کسانی که زندگی دنیا و تجملات آن را بخواهند، حاصل کارهایشان را در همین دنیا به آنان می‌دهیم و کم و کاستی نخواهند دید. اما اینان در آخرت جز آتش دوزخ و هر چه در دنیا کرده‌اند، بر باد رفته و آنچه را که انجام می‌دهند باطل است.»

آیه‌شناسی

كُلًّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَ مَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا
ترجمه: هر یک از آنان را از عطای پروردگارت مدد می‌رسانیم و عطای پروردگارت (از کسی) منع نشده است.
پیام: سنت امداد عام الهی، امداد و یاری‌رسانی عام خدا به نیکوکاران و بدکاران در دنیا

سنت امداد خاص (توفیق الهی)

فراهم کردن شرایط و اسباب از سوی خداوند برای آسان‌تر به مقصد رسیدن فرد اهل سعی و تلاش

برخی جلوه‌های توفیق

۱- یکی از جلوه‌های این توفیق، نصرت و هدایت الهی به‌دنبال تلاش و مجاهدت است.

آیه‌شناسی

وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ
ترجمه: و کسانی که در راه ما جهاد و تلاش می‌کنند، حتماً آنان را به راه‌های خود هدایت می‌کنیم و در حقیقت خدا با نیکوکاران است.
پیام: سنت امداد خاصی الهی، سنت مختص اهل تلاش و مجاهدین در راه خدا
 ۲- از جلوه‌های دیگر توفیق الهی، ایجاد زمینه مناسب برای رشد و تعالی شخص مؤمن می‌باشد.

نکته:

در کسب توفیق الهی، عوامل درونی مانند داشتن روحیه حقیقت‌جویی، هم نقش تعیین‌کننده دارد.

سنت سبقت رحمت بر غضب

از آنجا که خداوند به بندگان خود محبت دارد، با همه آنان، چه نیکوکار و چه گناهکار به لطف و مهربانی رفتار می‌کند. پروردگار شما، رحمت را بر خود واجب کرده است.

آیه‌شناسی

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

ترجمه: کسی که کار نیکی بیاورد، ده برابر آن (پاداش) می‌گیرد و کسی که کار بدی بیاورد، جز به اندازه آن کیفر نمی‌شود و بر آنان ستم نمی‌شود.
پیام: سنت سبقت رحمت بر غضب، رفتار همراه با لطف و مهربانی خداوند با همه بندگان

سنت املاء و استدرج

سنت خاص حاکم بر زندگی معاندان و غرق‌شدگان در گناه است. خداوند برای انسانی که به دام گناه می‌افتد، شرایطی را فراهم می‌کند که بتواند توبه کند و از گناه دوری نماید؛ اگر کسانی چنان در گناه و باطل پیش روند که از کار خود خرسند باشند و با حق دشمنی و لجاجت ورزند، خداوند به آن‌ها فرصتی می‌دهد و آن‌ها این فرصت را وسیله غوطه‌ور شدن در گناهان قرار می‌دهند.

امیرالمؤمنین (ع): «چه بسا احسان پیاپی خدا کسی را گرفتار کند و پرده‌پوشی خدا او را مغرور سازد و با ستایش مردم فریفته و شیفته خود گردد و خدا هیچ‌کس را همانند کسی که به او مهلت داده، امتحان و آزمایش نکرده است.»

آیه‌شناسی

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَتَسُدُّوهُمُ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَأَمْ لِي لَهُمْ أَنْ كَيْدِي مَتِينٌ

ترجمه: و کسانی که آیات ما را تکذیب کردند از آن راه که نمی‌دانند به تدریج گرفتار عذابشان خواهیم کرد و به آن‌ها مهلت می‌دهیم. همانا تدبیر من استوار است.
پیام: سنت استدرج و املاء؛ ناشی از تکذیب آیات و نشانه‌های الهی است. املاء و مهلت‌دهی خداوند، ناشی از حیلۀ الهی است.

سنت تأثیر اعمال انسان بر زندگی او

آینده زندگی هر فرد و اتفاقاتی که برای او رخ می‌دهد، در موارد بسیاری تحت تأثیر رفتارهای گذشته او اعم از رفتارهای خوب و بد است.

حدیث‌شناسی

امام صادق (ع):
«من یموت بالذنوب أكثر ممن یموت بالأعمال و من یعیش بالإحسان أكثر ممن یعیش بالأعمار»

ترجمه: کسانی که به واسطه گناه می‌میرند، از کسانی که به واسطه سرآمد عمرشان می‌میرند، بیشترند و کسانی که به سبب نیکوکاری زندگی دراز دارند، از کسانی که به عمر اصلی زندگی می‌کنند، بیشترند.
پیام: سنت تأثیر اعمال انسان بر زندگی او؛ گناه دارای اثر کاهش عمر و نیکی کردن دارای اثر افزایش عمر است.

آیه‌شناسی

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْفُرَى ءَامَنُوا وَأَتَّقُوا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

ترجمه: کسانی که به واسطه گناه می‌میرند، از کسانی که به واسطه سرآمد عمرشان می‌میرند، بیشترند و کسانی که به سبب نیکوکاری زندگی دراز دارند، از کسانی که به عمر اصلی زندگی می‌کنند، بیشترند.
پیام: سنت تأثیر اعمال انسان بر زندگی او، ایمان و تقوا در جامعه سبب نزول برکات الهی، تکذیب نعمات الهی سبب گرفته شدن نعمت از مردم می‌شود.

اصطلاحات مهم و تخصصی دین و زندگی ۳

- ۱- **پدیده:** چیزی که وجودش از خودش نباشد و برای موجود شدن نیازمند به پدیدآورنده‌ای باشد که خودش پدیده نباشد و وجودش از خودش باشد.
- ۲- **نور بودن خداوند:** یعنی تمام موجودات وجود خود را از او می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار می‌شوند.
- ۳- **توحید:** به معنای اعتقاد به خدای یگانه است؛ یعنی خداوند بی‌همتاست و شریکی ندارد و این بیانگر اصل توحید است.
- ۴- **توحید در خالقیت:** توحید در خالقیت عبارت از این است که معتقد باشیم خداوند تنها مبدأ و خالق جهان است؛ موجودات همه مخلوق او هستند و در کار آفرینش شریک و همتایی ندارد.
- ۵- **توحید در مالکیت:** از آنجا که خداوند تنها خالق جهان است، پس تنها مالک آن نیز هست؛ زیرا هر کس که چیزی را پدید می‌آورد، مالک آن نیز است.
- ۶- **توحید در ولایت:** هر کس مالک چیزی باشد، حق تصرف و تغییر در آن چیز را دارد، اما دیگران بدون اجازه وی نمی‌توانند در آن تصرف یا از آن استفاده کنند. به این حق تصرف، ولایت و سرپرستی می‌گویند. از آنجا که خداوند، تنها مالک جهان است، تنها ولی سرپرست جهان نیز هست و مخلوقات، جز به اجازه او نمی‌توانند در جهان تصرف کنند. چنین اجازه‌ای به معنی واگذاری ولایت خداوند به دیگری نیست، بلکه بدین معناست که خداوند آن شخص را در مسیر و مجری ولایت خود قرار داده است.

- ۷- رب: رب به معنای مالک و صاحب‌اختیاری است که تدبیر و پرورش مخلوقات به دست او است.
- ۸- **توحید در ربوبیت:** از آنجا که خداوند تنها خالق، مالک و ولی جهان است، تنها رب هستی نیز می‌باشد؛ اوست که جهان را اداره می‌کند و آن را به سوی مقصدی که برایش تعیین فرموده است، هدایت می‌نماید و به پیش می‌برد.
- ۹- **شرک:** به معنای شریک قرار دادن برای خداوند است.
- ۱۰- **مشرک:** هر کس معتقد باشد خداوند شریک دارد، مشرک به حساب می‌آید.
- ۱۱- **شرک در خالقیت:** اگر کسی معتقد باشد که این جهان را چند خالق آفریده‌اند، گرفتار شرک در خالقیت شده است.
- ۱۲- **شرک در مالکیت:** عبارت است از اعتقاد به اینکه علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگران هم مالک بخشی از جهان هستند. اگر کسی معتقد شرک در خالقیت باشد، معتقد به شرک در مالکیت نیز خواهد بود.
- ۱۳- **شرک در ولایت:** عبارت است از اعتقاد به اینکه علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگرانی نیز هستند که سرپرستی جهان را بر عهده دارند و خودشان حق تصرف در جهان را دارا می‌باشند.
- ۱۴- **شرک در ربوبیت:** عبارت است از اعتقاد به اینکه علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگرانی نیز هستند که تدبیر امور موجودات را بر عهده دارند. اگر کسی در کنار ربوبیت الهی برای خود یا سایر مخلوقات حساب جداگانه‌ای باز کند و گمان کند که کسی می‌تواند مستقل از خداوند امور را تدبیر کند، گرفتار شرک در ربوبیت شده است.
- ۱۵- **زندگی توحیدی:** شیوه‌ای از زندگی است که ریشه در جهان‌بینی توحیدی دارد.
- ۱۶- **انسان موحد (توحید عملی در بُعد فردی):** هر کس در زندگی خود از فرمان‌های خدا اطاعت کند، گام در مسیر توحید عملی گذاشته است. چنین فردی می‌کوشد، تمایلات درونی و تصمیم‌ها و فعالیت‌های خود را در جهت خواست و رضایت الهی قرار دهد؛ مثلاً در انتخاب همسر، شغل، دوست، چگونگی تحصیل، تفریح، ورزش، و حتی در انتخاب نوع پوشش و به‌طور کلی در تمام برنامه‌های روزانه خود خدا را در نظر می‌گیرد و تلاش می‌کند از دایره فرمان‌های او خارج نشود.
- ۱۷- **انسان مشرک (شرک عملی در بُعد فردی):** اگر کسی دل به هوای نفس (بت درون) سپرده و او را معبود خود قرار دهد و اوامر او را به فرمان‌های خداوند ترجیح دهد یا در کسب رضایت قدرت‌های مادی و طاغوت‌ها (بت‌های بیرون) برآید، گرفتار شرک عملی شده است.
- ۱۸- **توحید عملی در بُعد اجتماعی:** بعد اجتماعی توحید به معنای قرار گرفتن همه نهادها و ارگان یک جامعه یا نظام اجتماعی در جهت خداوند و اطاعت همه‌جانبه از او است.
- ۱۹- **شرک عملی در بُعد اجتماعی:** اگر قرار باشد همه فقط خواسته‌ها و تمایلات دنیوی خود را دنبال کنند و تنها منافع خود را محور فعالیت اجتماعی قرار دهند و اهل ایثار و تعاون و خیر رساندن به دیگران نباشند، دچار شرک اجتماعی شده است.
- ۲۰- **انسان عصر حاضر:** منظور ما از انسان عصر حاضر تمام افراد جامعه نیست، بلکه جو غالب جوامع و جو حاکم بر اکثریت افراد است نه تک‌تک افراد.
- ۲۱- **معنی لغوی اخلاص:** خالص کردن و پاک کردن یک چیز از غیر آن است.
- ۲۲- **اخلاص در کاربرد دینی:** اخلاص در کاربرد دینی بدین معنا است که شخص عملش را فقط برای رضای خدا و همان‌گونه که او دستور داده است انجام دهد.
- ۲۳- **حُسن فاعلی:** حسن فاعلی بدین معنا است که انجام‌دهنده کار، دارای معرفت درست و نیت الهی باشد.
- ۲۴- **حُسن فعلی:** حسن فعلی بدین معناست که کار به‌درستی و به همان صورت که خداوند فرمان داده است انجام شود.
- ۲۵- **حکمت:** حکمت به معنای علم محکم و استوار و به‌دور از خطا است که هدف درست و راه رسیدن به آن را نشان می‌دهد و مانع لغزش و تباهی می‌شود.
- ۲۶- **انسان مُخْلِص:** کسی است که در مسیر قرب الهی قرار دارد (انسانی که مراتب اولیة اخلاص را طی کرده و در حال خلاص کردن خود برای خداوند است).
- ۲۷- **انسان مُخْلِص:** کسی است که به مقام قرب الهی رسیده و خداوند او را برای خود برگزیده و شیطان توانایی فریب او را ندارد (انسانی که از مراتب اولیة اخلاص گذشته و خداوند او را برای خود خالص برگزیده است).
- ۲۸- **اختیار:** اختیار به معنای توانایی بر انجام یک کار یا ترک آن است (و حقیقتی وجدانی و مشهود است که انسان به‌وسیله آن در شبانه‌روز در حال تصمیم‌گیری است).
- ۲۹- **قَدْر و قَدَر:** به معنای اندازه است.
- ۳۰- **تقدیر:** تقدیر به معنای اندازه گرفتن است.
- ۳۱- **قضا:** به معنای به انجام رساندن، پایان دادن، حکم کردن و حتمیت بخشیدن است.
- ۳۲- **تقدیر الهی:** مخلوقات جهان از آن جهت که خدای متعال با علم و حکمت خود، اندازه، حدود، ویژگی، موقعیت مکانی و زمانی آن‌ها را تعیین می‌کند، مقدر به تقدیر الهی هستند.
- ۳۳- **قضای الهی:** مخلوقات جهان از آن جهت که با فرمان و حکم و اراده الهی ایجاد می‌شوند، به قضای الهی وابسته‌اند.
- ۳۴- **معنای قدر و قضای الهی:** معنای قدر و قضای الهی این است که هر چیزی مهندسی و قاعده خاص خود را دارد و تمام جهان بر آن قواعد بنا شده است و این قواعد، توسط انسان قابل یافتن و بهره‌گیری است.
- ۳۵- **حاکمیت قدر و قضای الهی بر جهان:** اینکه می‌گوییم قدر و قضای الهی بر جهان حاکم است، به این معناست که نقشه جهان با همه موجودات و ریزه‌کاری‌ها و ویژگی‌ها و قانون‌هایش، از آن خدا و از علم خداست (قدر) و اجرا و پیاده کردن آن نیز به اراده خداوند است (قضا). به همین دلیل نه در نقشه جهان نقصی هست (قدر) نه در اجرا و پیاده کردن آن (قضا).

۳۶- علل عرضی: در پیدایش هر پدیده ممکن است چند عامل به صورت مجموعه و با همکاری یکدیگر مشارکت کنند؛ مثلاً برای رویش یک گل، مجموعه‌ای از باغبین، خاک، آب، نور و حرارت دست به دست می‌دهند و با مشارکت یکدیگر گل را پدید می‌آورند. یا مثلاً وقتی دو نفر دسته‌های یک گلدان بزرگ را می‌گیرند و جابه‌جا می‌کنند، هر کدام از این دو نفر نیروی خاصی را وارد می‌کنند، که باعث جابه‌جایی گلدان می‌شود. در هر دو مثال هر یک از این عوامل و عناصر، اثر خاصی را مستقل از دیگری اعمال می‌کند تا گل بروید یا گلدان جابه‌جا شود. این‌گونه علل را علل عرضی می‌نامند.

نکته

تأثیرگذاری مجموعه‌ای از عوامل در یک رتبه و در عرض هم با همکاری و مشارکت یکدیگر با اثر مستقل و نقش متفاوت از هم در به‌وجود آمدن یک پدیده را علل عرضی می‌گویند.

۳۷- علل طولی: گاهی تأثیر چند عامل در پیدایش یک پدیده این‌گونه است که یک عامل در عامل دوم اثر می‌گذارد و عامل دوم در عامل سوم تأثیر می‌کند تا اثر عامل اول را به معلول منتقل کند (یعنی هر علتی، علت بودن خود را از علت بالاتر از خودش می‌گیرد، مانند نوشتن ... که در یک ردیف نبوده و مستقل نیستند).

• تأثیرگذاری عوامل مقدم بر عوامل مؤخر (علت اول بر علت دوم) و با واسطه به شکل سلسله‌ای از علت‌ها و رساندن اثر علت اول به معلول در به‌وجود آمدن یک پدیده را علل طولی می‌نامند.

۳۸- سنت‌های الهی: براساس تقدیر الهی، جهان خلقت قانونمند است و پدیده‌های آن در دایره قوانین خاصی مسیر تکاملی خود را می‌پیمایند. این قانون‌مندی اختصاص به پدیده‌های طبیعی ندارد و زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها را هم در بر می‌گیرد. قرآن کریم از این قوانین با عنوان سنت‌های الهی یاد کرده است و مردم را به شناخت آن‌ها به خصوص سنت‌های مربوط به زندگی انسان دعوت کرده است.

۳۹- معنی لغوی ابتلاء: ابتلا در لغت به معنای امتحان است.

۴۰- معنی اصطلاحی ابتلاء: ابتلا در اصطلاح دینی به معنای قرار دادن فرد در شرایط و موقعیتی است که صفات درونی خود را بروز دهد و درستی یا نادرستی آنچه را ادعا کرده مشخص سازد.

۴۱- سنت ابتلاء: عام‌ترین و فراگیرترین قانون خداست که ثابت و همیشگی است و شامل همه انسان‌ها در همه زمان‌ها می‌شود.

۴۲- سنت امداد عام الهی: وقتی انبیا مردم را به دین الهی فرا می‌خوانند، مردم در برابر دعوت دو دسته می‌شوند: دسته‌ای به ندای حقیقت پاسخ مثبت می‌دهند و هدایت الهی را می‌پذیرند و دسته‌ای لجاجت ورزیده و در مقابل حق می‌ایستند. خداوند، سنت و قانون خود را بر این قرار داده که هر کس، هر کدام از این دو راه را برگزیند، بتواند از همین امکاناتی که خداوند در اختیارش قرار داده (مانند قدرت اراده، توان جسمی و فکری، امکانات موجود در جهان خلقت) استفاده کند تا در همان مسیری که انتخاب کرده است به پیش برود و باطن خود را آشکار کند. در واقع پیروان حق امکانات و لوازم رسیدن به خواسته‌ها و امکانات رسیدن به حق را می‌یابند و مراتب کمال را می‌پیمایند و کسی که فقط دنیا را انتخاب کرده و برای آن تلاش می‌کند، همان را به دست می‌آورد.

۴۳- امداد خاص (توفیق الهی): در اصطلاح دینی، توفیق به معنای آسان نمودن است؛ یعنی همراه با سعی و تلاشی که انسان از خود نشان می‌دهد، خداوند نیز شرایط و اسباب را چنان فراهم می‌سازد که بتواند آسان‌تر به مقصد برسد. این امداد خاص خداوند شامل حال کسانی می‌شود که با نیت پاک، قدم در راه حق می‌گذارند و سعادت اخروی و رضایت پروردگار را هدف خود قرار می‌دهند.

۴۴- سنت سبقت رحمت الهی بر غضب الهی: از آنجا که خداوند به بندگان خود محبت دارد، با همه آنان چه نیکوکار و چه گناهکار، به لطف و مهربانی رفتار می‌کند. او به بندگان خود اعلام می‌کند که پروردگار شما، رحمت را بر خود واجب کرده است.

۴۵- سنت املاء و استدراج: خداوند برای انسانی که به دام گناه می‌افتد، شرایطی را فراهم می‌کند که بتواند توبه کند و از گناه دوری نماید. حتی اگر بارها گناه کرده و توبه نموده، باز هم خداوند از گناه او می‌گذرد. اما اگر کسانی چنان در گناه و باطل پیش روند که از کار خود خرسند باشند و با حق دشمنی و لجاجت ورزند، خداوند به آن‌ها فرصتی می‌دهد و بر امکانات و نعمت‌های آنان می‌افزاید و آن‌ها این فرصت‌ها و نعمت‌ها را وسیله غوطه‌ور شدن در گناهان قرار می‌دهند، به طوری که اگر در ابتدا اندک امیدی وجود داشت که نور حق در دلشان بتابد، به تدریج چنین امیدی بر باد رفته و به شقاوت ابدی گرفتار می‌شوند؛ در حقیقت مهلت‌ها و نعمت‌ها، با اختیار و اراده خودشان به صورت بالای آسمانی جلوه‌گر شده و باعث می‌شود بار گناهان آنان هر روز سنگین و سنگین‌تر شود و به تدریج به سوی هلاکت ابدی نزدیک‌تر شود، این سنت که از جمله سنت‌های حاکم بر زندگی معاندان و غرق‌شدگان در گناه است، سنت املاء و استدراج نام دارد.

۴۶- سنت تأثیر اعمال بر سرنوشت: رهنمودهای قرآن کریم و پیشوایان دین بیانگر آن است که آینده زندگی هر فرد و اتفاقاتی که برای او رخ می‌دهد، در موارد بسیاری تحت تأثیر رفتارهای گذشته او، اعم از رفتارهای خوب و بد است.

آیات دین و زندگی دوازدهم		
آیه	ترجمه	مفهوم
يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ	ای مردم شما نیازمند به خدا هستید و خدا بی‌نیاز ستوده است.	نیازمندی جهان و انسان‌ها به خدا در بقا
يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ.	هر آنچه در آسمان‌ها و زمین است، پیوسته از او درخواست می‌کند. او همواره دست‌اندرکار امری است.	نیازمندی جهان و انسان‌ها به خدا در بقا
اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ	خدا نور آسمان‌ها و زمین است.	خداوند نور هستی است. یعنی تمام موجودات وجود خود را از او می‌گیرند، به سبب او پیدا و آشکار شده و با به عرصه هستی می‌گذارند و وجودشان به وجود او وابسته است.
وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ، خَيْرٌ اطمأن به وَ إِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ حَسِرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ	از مردم کسی هست که خدا را بر یک جانب و کناره‌ای [تنها به زبان و هنگام وسعت و آسودگی] عبادت و بندگی می‌کند، پس اگر خیری به او رسد، دلش به آن آرام می‌گیرد و اگر بلایی به او رسد، از خدا رویگردان می‌شود. او در دنیا و آخرت، [هر دو] زیان می‌بیند. این همان زیان آشکار است.	• تسلیم بودن در برابر امیال نفسانی و فرمان‌پذیری از طاغوت باعث می‌شود شخص، درونی ناآرام و شخصیتی ناپایدار داشته باشد. • پرستش از روی تردید و ایمان ضعیف‌زیان دیدن در دنیا و آخرت: افراد سست‌عنصر و با ایمان ضعیف، در هر جامعه‌ای وجود دارند و معیار حقانیت را مسائل مادی می‌پندارند.
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَ عَدُوِّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَ قَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ؛ ...	ای کسانی که ایمان آورده‌اید برنگزینید دشمن من و دشمن خود را به‌عنوان دوست [به‌گونه‌ای که] با آنان مهربانی کنید. حال آن‌که آنان به دین حقی که برای شما آمده است، کفر ورزیده‌اند.	• بُعد اجتماعی توحید عملی و ثمرات آن • جامعه توحیدی، حکومت کسانی را که خداوند به آن‌ها حق حکومت نداده است، نمی‌پذیرد. • با آنان که نسبت به خداوند و مسلمانان دشمنی می‌ورزند، دوستی نمی‌کند، با ظالمان مبارزه می‌کند... (هر عبارتی که در خصوص جامعه توحیدی بیاید به این آیه مربوط می‌شود).
أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَ هُمْ لَا يُفْتَنُونَ	آیا مردم گمان کرده‌اند که همین که بگویند ایمان آوردیم، رها می‌شوند و آن‌ها مورد امتحان قرار نمی‌گیرند؟	• سنت‌های الهی: سنت ابتلاء • هر کس ادعای ایمان کند، مورد امتحان قرار می‌گیرد.
كُلُّ نَفْسٍ هَوْلَاءٍ وَ هَوْلَاءٍ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَ مَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا	هر یک از اینان و آنان [دنیاطلبان و آخرت‌طلبان] را مدد می‌رسانیم از عطای پروردگارت و عطای پروردگارت [از کسی] منع نشده است.	• سنت‌های الهی: سنت امداد عام الهی • رحمت واسعة الهی به همه افراد جامعه، چه نیکوکار و چه بدکار، تعلق می‌گیرد.
وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَنْهِنَّهُمْ سُبُلَنَا وَ إِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ	و کسانی که در راه ما تلاش کردند قطعاً آن‌ها را به راه‌های خودمان هدایت می‌کنیم، و به‌درستی که خدا همراه نیکوکاران است.	• سنت‌های الهی: • سنت امداد خاص (توفیق الهی) • خداوند کسانی را که در راه او قدم بردارند، به‌طور خاص هدایت می‌کند.
وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَ أَمْلِي لَهُمْ إِنْ كِيدِي مَتِينٌ	به‌تدریج گرفتار عذابشان خواهیم کرد، و به آن‌ها مهلت می‌دهیم. همانا تدبیر من استوار است.	• سنت‌های الهی: • سنت املا و استدرج • برخی گناهکاران به دست خویش، خود را در معرض هلاکت قرار می‌دهند و به‌تدریج گرفتار عذاب می‌شوند.

ذات نایافته از هستی، بخشش
خشک ابری که بود ز آب تهی

پیام شعر: نیازمندی جهان به خداوند در پیدایش ابری که آبی درون خود ندارد. نمی‌تواند بیارد. در نتیجه ما انسان‌ها که نتوانستیم خودمان را بیافرینیم (وجودمان از خودمان نیست) قطعاً نمی‌توانیم آفریننده و خالق بقیه انسان‌ها (فرزندان) باشیم!

ما چو نایبیم و نوا در ما ز توست
ما که باشیم ای تو ما را جان جان
ما عدم‌هاییم و هستی‌ها ما
ما همه شیران ولی شیر علم

ما چو کوهیم و صدا در ما ز توست
تا که ما باشیم با تو در میان
تو وجود مطلقمی، فانی نما
جمله‌مان از باد باشد دم به دم

پیام شعر: نیازمندی جهان به خداوند در پیدایش و بقا

دلی کز معرفت نور و صفا دید
به صحرا بنگرم صحرا تو بینم
به هر جا بنگرم کوه و در و دشت

به هر چیزی که دید، اول خدا دید
به دریا بنگرم دریا تو بینم
نشان از قامت رعنا تو بینم

پیام شعر: خداوند، نور هستی، تجلی خداوند در تک تک مخلوقات

پاسبان حرم دل شده‌ام شب همه شب

تا در این پرده جز اندیشه او نگذارم

پیام شعر: ضرورت پاسبانی از حریم دل در برابر آفت شرک

آفرینش همه تنبیه خداوند دل است
این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود

دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
هر که فکرت نکند نقش بود بر دیوار

پیام شعر: افزایش معرفت به خداوند یکی از راه‌های تقویت اخلاص

این که فردا این کنم یا آن کنم

خود دلیل اختیار است ای صنم

پیام شعر: تفکر و تصمیم‌نشانه وجود اختیار در انسان

گر نبودی اختیار این شرم چیست
وان پشیمانی که خوردی زان بدی

این دریغ و خجالت و آزرم چیست؟
ز اختیار خویش گشتی مهتدی

پیام شعر: احساس رضایت یا پشیمانی از نشانه‌های وجود اختیار در انسان

هیچ گویی سنگ را فردا بیا

ور نیایی من دهم بد را سزا؟

هیچ عاقل هر کلوخی را زند؟

هیچ با سنگی عتابی کس کند؟

پیام شعر: مسئولیت‌پذیری از شواهد وجود اختیار در انسان